

FELSEFE DÜNYASI

2022/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 75

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyat/Price: 120,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2022, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

DENEYSEL FELSEFE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 337-363.

Geliş Tarihi: 20.04.2022 | Kabul Tarihi: 20.05.2022

Aybüke AŞKAR**

Giriş

Deneysel felsefe, ülkemizde çok yeni bir alan olmakla birlikte, çıkış noktası olan Batı felsefesi için dahi hala gelişmekte olan ve heyecan uyandırıcı bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa zamanda bu konu üzerine yazılan yazılar, yapılan projeler ve anketler alanın ne kadar ilgi çektiğinin açık bir göstergesidir. Bu çalışmaların çokluğu kadar bu alanın felsefeye dâhil edilemeyeceği, bunun bir alan olarak dahi görülmemesi gerektiği üzerine olan eleştiriler de oldukça fazladır. Dolayısıyla alan üzerine oldukça hızlı bir şekilde literatür oluşmuştur. Dil felsefesi, epistemoloji, ahlak felsefesi, estetik, bilişsel bilimler gibi alanlar ve daha fazlası deneysel felsefenin konusu niteliğindedir. Bu konularda yapılan birçok farklı çalışma mevcuttur. Deneysel felsefe için belirlenmiş bir tanım olmadığı gibi, yapılan çalışmaların da ortak bir tavrı bulunmamaktadır. Zaten bu alan üzerine çalışan akademisyenler de çoktan gruplara ayrılmış durumdadır. Pozitif ve Negatif Program adı altında toplanan çalışmalar ya ana akım analitik felsefenin dayandığı ilkeleri soyut karakterinden kurtararak teorilerini somut bir şekilde destekleme amacı güder ya da yüzyıllardır ele alınan konulara ve sorunlara oldukça farklı bir noktadan, hatta tamamıyla karşıt bir pozisyonundan yepyeni bir bakış açısı sunmanın anahtarı olarak görürler.

* Bu makale Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalında "Aristoteles'ten Günümüze Boş Zaman" muhtemel başlığıyla yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

** Ar. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0002-9428-0634, e-mail: aybukuaskar@gmail.com

Felsefenin halktan kopuk bir alan olduğu önyargısı, diğer bir deyişle filozofların fildişi kulelerde oturup gündelik ve pratik konulardan uzak kaldığı, sıradan insanların hayatlarındaki gerçek sorunlardan uzak konular üzerine tartıştıkları yönündeki düşünceler, yüzyıllardır felsefenin kaçınılmaz olarak maruz kaldığı eleştirilerin başında gelmektedir. Filozofların ve akademisyenlerin sadece birtakım kavramlar üzerinden yola çıkarak, suya sabuna dokunmadan soyut meseleleri tartışması, felsefenin günlük hayatın somut problemlerine değinmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, gündelik pratiklere dair fikirlerin dahi soyut düzlemde ele alınarak bir takım mantıksal çıkarımlarla sonuçlandırılması veya masa başında yapılan kavram analizleri, sıradan insanların gerçek deneyimleri ile çoğu zaman örtüşmemektedir. Buna ek olarak, akıl yürütme ile ulaşılan bazı sonuçlar belirli bölge ve kültürlerin inanış ve düşünce pratikleri içerisinde doğru olarak yorumlanabilecek iken, aynı başlangıç noktasından yola çıkan fakat farklı kültür ve geleneklerin içinde yoğrulan diğer kimseler için zorunlu olarak aynı doğruluk değerine sahip olmayabilir. Dolayısıyla, örneğin bir Batı filozofunun önermeleri veya teorisi kendi içerisinde ne kadar tutarlı olursa olsun, dünyanın başka bir bölgesinde yaşayan bir insanın deneyimini, ahlaki tutumunu veya düşünsel etkinliklerini açıklamak için yetersiz ve etkisiz kalabilir.

Bireylerin ait olduğu kültür, gelenek ve görenekler, yetiştiriliş tarzları gibi birçok faktörün, olaylar karşısında verdikleri tepki ve kararların yönünü belirleyebileceği yapılan birçok sosyal araştırmada gösterilmiştir. Doğal olarak, medeni ve gelişmiş bir ülkede yetişen bir kimsenin görüşleriyle ücra bir kabiledede yetişen kişinin görüşleri ve yorumlama kapasiteleri farklı olabilir. Buradaki amaç farklı iki kültürden gelen insanların belirli bir konuda ne kadar farklı düşünebileceklerini göstermek değildir. Deneysel felsefenin amacı, öncelikle evrensel olarak kabul edilen bazı felsefi yargılar ve bunların altında yatan sezgileri sorgulamaya açabilmektir. Buna bağlı olarak deneysel felsefe, çeşitli kültür veya demografik özellikler bağlamında kişilerin farklı ahlaki, epistemolojik ve dilsel tutumlar geliştirebilecekleri ön kabulüyle yola çıkar. Deneysel felsefe sıradan insanların tutum ve yargılarını dikkate alarak ve felsefeyi yerel bir zeminde ele alıp çeşitli çevresel etmenlerin, coğrafyanın, kültürün ve benzeri fiziksel ve sosyal olguların içine yerleştirerek sonuca ulaşmaya çalışan yeni bir akımdır. Bu akımın yöntemi, genellikle çeşitli betimlemeler veya varsayımsal senaryolar kullanarak deneye katılan insanların günlük ve sıradan sezgilerini, olaylara bakış açılarını ve olası tutumlarını tespit etmeye çalışmaktır. Elde edilen veriler, hali hazırda

var olan teorilere karşı veya onları destekleyici bir şekilde kullanılacakları gibi, yeni teorilerin yaratılmasında da kullanılabilirler.

Analitik felsefe, diğer bir deyişle masabaşı felsefe, deneysel felsefecilerin iddiasına göre sezgilere dayanır.¹ Diğer bir deyişle, felsefi önermeler sezgisel süzgeçten geçirilerek onaylanır veya reddedilir. Hâlbuki analitik felsefenin en temel iddiası, argümanların nesnel ve evrensel olacak şekilde rasyonel bir biçimde kurulması, dolayısıyla bilimle dost olmasıdır. Deneysel felsefeye göre geleneksel felsefedeki² sorun, sezgilerin zamana, kültüre veya koşullara göre değişkenlik gösterebileceğinin öngörülemediği veya değerlendirmeye alınmamış olmasıdır. Sezgiler genel geçer doğrular değildir ve kişilere göre farklılık gösterebilir. Daha doğru bir biçimde ifade etmek gerekirse deneysel felsefe, analitik felsefenin doğasına aykırı bir biçimde sezgiler üzerinden yapılmasına karşı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ancak bu hususta ulaşılan nihai noktada elde edilen bakış açısına göre, bu deneysel felsefe için oldukça dar ve kısıtlayıcı bir çerçeve çizmektedir; deneysel felsefeyi analitik felsefenin tam karşısında konumlandırmak doğru bir sınıflandırma değildir. Bu çalışmada, deneysel felsefede negatif ve pozitif tutumlar olarak adlandırılan yaklaşımlar, ayrıntılı bir şekilde irdelenecek, bu programların geleneksel felsefeye karşı olan pozisyonları belirlenmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, bir yandan ülkemizde bir doktora tezi (Dural Özer, 2019) ve bir makale dışında görmezden gelinen bir alan olan deneysel felsefenin temel problemlerini ortaya koymayı, bir yandan da deneysel felsefenin felsefi akımlar içerisindeki yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Deneysel Felsefe Nedir?

Deneysel felsefe, yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan felsefe tarihi içerisinde son 15-20 yılda tartışılmaya başlanan görece çok yeni bir araştırma sahasına ya da yöntemine işaret etmektedir. Dolayısıyla, deneysel felsefe kavramının karşılık geldiği tanım üzerine henüz bir uzlaşma söz konusu değildir. Bunun ayrı bir alan mı, paradigma mı, akım mı yoksa felsefenin bir alt

1 Russell, Wittgenstein, Frege gibi analitik felsefe kurucuları ve erken dönem analitik felsefeciler (Man-tıksal Ampiristler) sezgilerin içine saklanmış hatalı ama gizli öncülleri bulma amacını gütmüş olsalar da yine de sezgilerle çalışmışlardır. Sonraki kuşaklarda ise öncü analitik felsefeciler, diğerlerinden farklı olarak, sezgileri en güçlü kanıt olarak görmüşlerdir.

2 'Geleneksel felsefe' ifadesi, İngilizce literatürde ana akım analitik felsefe eleştirileri söz konusu olduğunda yaygın olarak kullanılan bir ifadedir. Bu çalışmada da Antik felsefe veya kıta felsefesi anlamında değil, analitik felsefenin deneysel felsefecilerce eleştirilmesi bağlamında kullanılacaktır. Benzer şekilde sonraki bölümde işlenecek olan 'kavramsal analiz' 20. yüzyıl felsefesinin en önemli yöntemi olarak düşünülür. Ancak yine de bazı deneysel felsefeciler geleneksel ifadesini Sokrates'ten bu yana yapılan kavramsal analizi tanımlamak için kullanırlar ve deneysel felsefenin kavramsal analizle ortaklık gösterdiğini öne sürerler (Prinz, 2008: 198-199).

alanı mı olduğu sorusu dahi kesin olarak cevaplanamamıştır. Zaten alanın önde gelen isimlerinin yola çıktığı tanımlar da birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Alexander ve Weinberg'e (2007: 60) göre bu akımın amacı deneysel psikolojinin yöntemlerinin deneysel felsefeye uyarlanması yoluyla sezgilerin doğasını çalışmaya imkân yaratmaktır. Knobe (2007: 81) deneysel felsefenin sezgileri çağdaş bilişsel bilimlerin metotlarını, yani sistematik deneyleri ve istatistiki analizi kullanarak incelediğini öne sürmektedir. Nadelhoffer ve Nahmias (2007: 123, 124) ise deneysel felsefeyi, deneysel psikoloji metotlarının kullanılarak insanların felsefi yargılarının araştırılması olarak tanımlarken, deneysel felsefeyi yeni oluşan ve geleceği oldukça parlak olan bir alan olarak ele almaktadır. Onlara göre deneysel felsefecileri ampirik felsefecilerden ve deneysel psikologlardan ayıran, deneysel çalışmalarını bizzat kendilerinin yürüterek sonuçlarının felsefi açıdan önemli olduğunu göstermeleridir. Knobe ve Nichols (2008: 3, 6) için de insanların nasıl düşündüğünü anlamak için en kritik yöntem dışarı çıkıp insanlarla doğrudan iletişime geçerek gözleme dayalı deneyler gerçekleştirmektir ve deneysel felsefe bunu yaptığı için geleneksel felsefeden kritik bir biçimde ayrılan yeni bir akımdır. Yayınıladıkları manifestoda geleneksel felsefenin asırlar önce yaptığı gibi akılla ve tutkuyla, kültür ve içsel idelerle, insanların ahlaki ve dini inançlarının kökenleriyle, tarih, psikoloji veya politik bilimler gibi alanlardan ayrışıp ayrışmamayı gözetmeksizin hareket ettiği günlere dönerek insanların sezgilerine aslında nasıl sahip olduğuyla ilgili sorulara cevap vermeyi hedeflediklerini anlatırlar. Bu soruları cevaplamanın yolu da onlara göre deneylerden geçer.

Benzer şekilde Alexander (2012: 2-3) daha sonraları ilk tanımını güncelleyerek sosyal ve bilişsel bilimlerin yöntemlerinin insanların gerçekten ne düşündüğünü bulmada, içe bakışçı yöntemden daha başarılı olmasını örnek göstererek deneysel felsefenin de bu metotları uygulaması gerektiğini öne sürer. Diğer bir deyişle, masa başı felsefi analizlerle kıyaslandığında, deneysel felsefenin felsefi yargıları oluşturmada daha etkili bir yöntem olduğunu savunur. Rose ve Dank (2013: 512) farklı bir yaklaşım sergileyerek deneysel felsefenin eşi benzeri olmayan, devrim niteliğinde bir alan olmasından ziyade, onun felsefi doğalcılık ve bilişsel bilimlerle ortak bir alan içerisinde ele alınması gerektiğini savunurlar. Öte yandan Chudnoff (2013: 107) için bir çalışmayı deneysel felsefe yapan şey insanların, felsefe tarihinde yer alan düşünce deneyleriyle ilgili olan yargılarını öğrenmek için yapılan anketlerdir. Plakias'a (2015) göre deneysel felsefe, sadece belirli bir konu seçip tek bir yaklaşım sergilemek yerine felsefenin etik, epistemoloji ve benzeri alt alanlarında çok çeşitli projeler yürütür. Fischer ve Collins (2015: 4)

ise deneysel felsefecilerin ampirik anketleri ve deneyleri kullanarak felsefi sezgilerin kabul edilmesi ya da reddedilmesi yönünde bir anlayış geliştirmeye çalıştıklarını öne sürerler. Stich ve Tobia (2016: 5) bu alanı tek amacı bu olmasa bile felsefi bir tartışmaya katkıda bulunma amacıyla deneysel çalışmalar yürüten, sınırları belli olmayan, genişleme imkânı çok olan bir alan olarak tasvir etmektedirler. Systma ve Buckwalter (2016: 1) deneysel felsefeyi, çok geniş bir biçimde ele alarak, felsefe yapmanın birçok yolundan biri olarak gördüklerini ifade ederler. Deneysel felsefenin temelinde yatan ana fikir, genellikle diğer bilimlerle eşleştiği düşünülen ampirik yöntem ve tekniklerin kullanılması, fakat bunlardan farklı olarak felsefi sorulara bir cevap bulmak için kullanılan bir araç olarak görülmesidir. Ünlüsoy (2019: 394) ise deneysel felsefenin geleneksel felsefe problemlerine karşı psikolojik ve bilişsel çalışmaları içeren, aynı deneysel metodolojinin kullanılması sebebiyle farklı bir felsefe türü olmaktan ziyade felsefi problemlerle uğraşırken kullanılan bir yöntem olarak görülmesi ve felsefenin bir alt alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Görüldüğü üzere, deneysel felsefenin tanımlarının içeriği de kapsamı da birbirinden çok farklıdır ve çok az ortak nokta içerir.

Deneysel felsefe alanındaki deneyler kimi özellikleri pozitif bilimlerden farklıdır fakat bu bilimlerde olduğu gibi deneysel felsefeciler için de deneyler oldukça önemlidir. Filozofların kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri durumlarda veya her ne sebeple olursa olsun fark edemedikleri kavram ve bağlantıların ortaya çıkarılmasında deneyler mühim bir rol üstlenebilir (Stich ve Tobia, 2016: 11). Bir konu hakkında ortaya atılan herhangi bir hipotez, öncelikle onu ileri süren kişinin düşünme koşullarına ve iç dünyasına bağlı görünmektedir. Yani bir filozof, bir konuyu derinlemesine düşünürken öncelikle kendi sezgilerine başvurur. Bundan sonra, hipotezini test etmek amacıyla yakın çevresindeki insanlarla istişare edebilir. Daha sonra düşüncüklerini yazıya aktararak daha geniş kitlelerle buluşmasını sağlar. Ancak bu durumda dahi hipotezin tartışmaya açılması belirli ve sınırlı sayıda kişi tarafından yapılabilir. Diğer bir deyişle filozofların “diğerlerinden kolaylıkla ayrılan, ortak bir eğitim tarihine sahip olan, ayrıcalıklı ve seçkin bir grup” olmasına rağmen “onların sundukları sezgilerin, filozof olmayan insanların sezgilerini doğru bir şekilde temsil edip etmedikleri açık değildir” (Nadelhoffer ve Nahmias, 2007: 125).³ Diğer bir deyişle sunulan yazıya erişip, onun hakkında düşünüp, olumlu veya olumsuz dönüt verecek olanlar yine akademisyenler olacaktır. Benzer bir eğitimden geçmiş insanların benzer şeyleri düşünmeye yatkınlıkları olabilir. Birtakım ön kabullerle öne sürülen hipotez

3 Bu çalışmadaki tüm çeviriler tarafıma aittir.

üzerine yine aynı ön kabullerle değerlendirme yapmak kişileri yine benzer sonuçlara ulaştırabilir. Özellikle erken dönem deneysel felsefeciler, bu sınırlı grubun düşünme biçimine ve ulaştıkları yargılara şüpheyle yaklaşırlar çünkü bu yargılar kültür (Weinberg, vd., 2001; Machery vd., 2004), cinsiyet (Buckwalter ve Stich, 2014), sosyoekonomik durum (Haidt, vd., 1993; Weinberg, Nichols ve Stich, 2001; Nichols, vd., 2012), yaş (Colaço vd. 2014), kişilik (Cokely ve Feltz, 2009), anlık duygusal durum (Wheatley ve Haidt 2005; Schnall vd. 2008), sunumun dizilimi (Swain, Alexander, & Weinberg, 2008), eğitim durumu (Nichols, Stich, ve Weinberg, 2012) gibi birbiriyle doğrudan ilişkili olmayan unsurlara göre değişkenlik gösterebilirler (Nicoli, 2016).

Halkın sezgilerini öğrenme amaçlı yapılan deneysel çalışmalar göstermiştir ki insanlar aslında filozofların varsaydığı şekilde düşünmezler (Kobe ve Nichols, 2008). Dolayısıyla masabaşında alınan birtakım kararların, 'bu böyledir' şeklinde sunulmadan önce ampirik çalışmalarla desteklenmesi gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Diğer bir deyişle, felsefi yargıların kesinliği veya doğruluğuna sadece sınırlı ve seçkin bir nüfusun karar vermesi eleştirilmektedir. Değişken faktörlere göre farklı sonuçlara ulaşılması mümkün iken belirli kişilerin söylediği şeyleri evrensel kabul etmek doğru olmayabilir. Hatta bazı durumlarda, konu hakkında eğitimi olmayan insanların sezgileri, problemi çözmeye veya konuyu aydınlatmada çok daha farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, deneysel felsefeciler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Deneyle ilgili çeşitli gruplar arasındaki farkları bulmaya yaradığı veya kişilerin sezgilerini ortaya çıkardığını söyleyen belirli bir zümrenin, başta eleştirmek için yola çıktıkları masabaşı felsefeden çok farkı kalmamış olur. Zaten deneysel felsefenin gelişmesiyle birlikte ilk dönem ortaya atılan görüşler de eleştirilmeye başlanmıştır. Başta verilen tanımların bu yeni alan için kısıtlayıcı olduğunu, karakteristiğini tam olarak yansıtmadığını çünkü sadece felsefi bir amaç güttüğünü ve katılımcılara anketler sunarak genellikle sezgilere odaklandığını savunan akademisyenler bu bakış açısına *dar görüş* adını vermişlerdir (Rose ve Danks, 2013; Williamson, 2016; Systma, 2017). Bu akımı buraya sıkıştırmanın doğru olmadığını, çünkü kapsayıcı bir tutumla ahlaktan siyaset felsefesine, dilbilimden bilişsel bilimlere kadar birçok alanda felsefi sorunlara ışık tutabilecek kapasiteye sahip olduğunu düşünürler.

Deneysel felsefecilerin genel kanısına göre bu şekilde yapılan felsefenin üç özelliği vardır. Bunlardan birincisi deneysel felsefenin filozoflar tarafından yapıldığı görüşüdür.⁴ Aslında bu çalışmalara felsefecilerin yanı sıra ço-

4 İkinci özelliği deneysel felsefenin deneysel çalışmalar içermesi ve üçüncüsü de bu çalışmalarda insanların sezgileriyle ilgili savları test etmektir (Plakias, 2015).

ğunlukla psikologlar ve nörologlar da eşlik eder. Hatta bazı çalışmalar psikologlar tarafından uygulansa bile, örneğin Goodwin ve Darley'in insanların ahlaki nesnellik hakkındaki sezgilerini tespit etmek için yaptığı çalışma gibi, deneysel felsefe kategorisinde değerlendirilmesi daha uygun olur (Plakias, 2015). Zaten hangi deneylerin nasıl yapılacağına, kimlerle yürütüleceğine, nasıl uygulanacağına karar verici tek bir mercii olması, yine yukarıda sayılan sebeplerden dolayı doğru olmayabilir. Rose ve Danks, diğer alan akademisyenlerinin yok sayılarak deneysel felsefenin sadece filozoflar tarafından yapılabileceği düşüncesinin bağınaz bir yaklaşım olduğunu iddia ederler (2013: 514). Stich ve Tobia'ya göre de deneysel felsefe alanında yapılmış en iyi çalışmaların bazıları ileri felsefe diploması olmayan ve felsefe öğretmeyen kişilerce yapılmıştır (2016: 5). Dolayısıyla, deneysel felsefeyi sınırlı bir grubun tahakkümüne bırakarak konusunu sezgilerin psikolojisini çalışmaya indirgemek, alanın kapsamını daraltmak ve olası faydalarına engel olmak demektir.

Deneysel felsefenin ilk yıllarında yaygın olan görüş *dar görüş*tür. Ancak son yıllarda *geniş görüş* konseptini savunanların veya çalışmalarında aktif olarak uygulayanların sayısında hızlı bir artış görülmektedir (Sytsma, 2017: 31). *Geniş görüş* savunucuları deneyleri sadece sezgileri çalışmaya sıkıştırmak yerine felsefi amaçla uygulanan tüm deneysel çalışmaları kapsayacak şekilde genişletmeye çalışırlar (Williamson, 2016: 22). Hatta felsefi amaçla yapılmayan çalışmalar bile, felsefi sorunlara temas ettiği müddetçe deneysel felsefe kapsamında değerlendirilebilir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar dilbilim, etik, siyaset, bilişsel bilim ve psikoloji gibi alanlardan da beslendiği ve aynı zamanda onları da geliştirdiği için, daha kapsamlıdır ve disiplinler arası bir alan olarak işlev görür.

Görülebileceği üzere deneysel felsefecilerin tanımları farklı olduğu kadar, deneysel felsefeyi yerleştirdikleri konumlar, belirledikleri amaçlar ve bulguları kullanım biçimleri de oldukça farklıdır. Kimi düşünürler deneysel felsefeyi devrim niteliğinde bir buluş, bambaşka bir felsefe alanı olarak tasvir ederlerken kimileri bunun sadece yeni bir akım olduğunu ve felsefenin içinde değerlendirebileceğini iddia ederler. Öte yandan bazıları yaptıkları işi analitik felsefenin bir uzantısı olarak görürken kimileri de ulaştıkları sonuçların geleneksel felsefenin bir eleştirisi olduğunu düşünürler. Plakias'a göre tüm bu farklı görüşleri ve projeleri ortak noktada birleştiren şey, felsefi ilerlemenin ampirik araştırmalarla olabileceği kanaati ve bu araştırmaların düzenlenmesi ve uygulanmasında aktif bir rol üstlenme arzusudur (2015). Deneysel felsefeciler daha önceden yapılan ve belirli sonuçlara ulaşan düşünce deneylerini ele alarak bunları yeniden sıradan insanlara uygularlar. Bu çalışmalarda genel olarak şöyle bir süreç izlenir:

Öncelikle alanda uzman olmayan katılımcılara çok bilinen düşünce deneylerinin bir versiyonu sunulur. Senaryonun sunulmasından sonra, filozofların beklediği sonuç (örneğin 'H') katılımcılara söylenmez, bunun yerine onlara 'H' veya 'H değil' (~H) şeklinde cevaplayabilecekleri sorular sorulur. Deneysel felsefeciler genellikle katılımcılara başka seçenek tanımaz veya cevaplarının arkasında yatan sebepleri sormazlar. Sadece bazı durumlarda sorulan konunun doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığını denetlemek için başka bir soru daha sorulabilir. İkinci olarak deneysel felsefeciler, seçtikleri katılımcılara verilen cevaplardaki farklılıkların katılımcıların eğitim düzeyleri, kültürel geçmişleri, cinsiyetleri ve buna benzer faktörlerle ilintili olup olmadığını anlamaya yönelik görüşmeler yaparlar. Bu amaçla incelemek istedikleri açıdan (kültür, cinsiyet ve benzeri) iki ayrı grubu ele alarak bir gruptaki katılımcıların tepkilerinin diğer gruptan farklı olup olmadığı denetlenir. Bazı başka çalışmalarda ise deneysel felsefecilerin katılımcıların karakterleriyle ilgilenmezler, fakat deneyin kendisinin özelliklerini ele alırlar. Bu durumlarda aynı örneğin iki farklı versiyonu (örneğin, biri pozitif ve diğeri negatif bir şekilde) düzenlenir. Katılımcıların yarısına bir versiyonu, diğerine de diğeri versiyonu sunulur. Son olarak birinci ve ikinci grubun cevapları arasında önemli bir farklılık olup olmadığı kontrol edilir. (Nicoli, 2016: 119-120)

Genellikle başvurulan yöntem anket olsa da deneysel felsefe çalışmalarında kullanılan tek yöntem bu değildir. Örneğin Greene vd. yaptıkları deneyler ahlak felsefesi ve sinirbilim alanlarını birleştirir niteliktedir. Onlar çalışmalarında fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) tekniklerini kullanarak bilindik ahlak felsefesi düşünce deneylerinde (örneğin tramvay ikilemi) insanların beyinlerinde ne gibi değişiklikler olduğunu bulmayı hedeflerler. Buldukları sonuçlara göre farklı senaryolar beynin farklı bölgelerini uyarak birbirinden bağımsız bilişsel süreçlere sebep olmaktadır (Greene 2003; 2004; Greene ve Haidt 2002; Greene vd., 2009, Greene ve Young, 2020).⁵ Diğer bir deyişle sonuçları aynı olsa bile farklı senaryolar, kişilerin beyninde değişik bölgelerin uyarılmasına sebep olarak birbirine zıt tepkiler açığa çıkartabilirler. Ayrıca insanlar kendilerine soru sorulduğunda verecekleri cevabı denetleyebilir veya çeşitli sebeplerden dolayı içlerinden geçen ilk ve asıl cevabı vermeyebilirler. Ancak beyinlerindeki nöronların aktivitelerini kontrol edemezler. Dolayısıyla beyin görüntüleme metotlarıyla elde edilen sonuçlar alan için önemli ve etkilidir.

⁵ Tramvay ikileminin anahtar ve köprü versiyonlarına farklı tepkiler verilmesini, köprü senaryosunun tetiklediği güçlü bir olumsuzluk duygusuyla ilintili olduğunu keşfetmişlerdir. Bu ikilem ve farklı versiyonları daha sonra ayrıntılı açıklanacaktır.

Yukarıda anlatılan deney çeşitleri ve yöntemler, öncesinde bahsedilen farklılıkları birlikte barındırabilecek ve adına deneysel felsefe denilebilecek kategorinin ortaya çıkmasını sağlayan ortak unsurlardır. Bir deneysel felsefecinin tanımı veya deneysel felsefeyi yerleştirdiği konumu ne olursa olsun, çalışmasını yürütürken izlediği basamaklar çoğunlukla buna benzer bir sıralamaya sahiptir. Bahsi geçen projeleri deneysel felsefeciler tek başlarına üstlenebilecekleri gibi diğer bilimlerle ortak bir şekilde de yürütebilirler; hatta ana uzmanlık alanı felsefe olmayan araştırmacılar da deneysel felsefe projelerinde yürütücü pozisyonunda olabilirler. Ulaşılan sonuçlar felsefi sorunlara ışık tuttuğu müddetçe deneysel felsefe kategorisinde ele alınır. Zira Silver ve Knobe tarafından yapılmış 2009-2013 yılları arasındaki deneysel felsefe literatür taraması göstermiştir ki, 453 çalışmanın sadece %11,7⁶ gibi küçük bir kısmı doğrudan deneysel felsefeciler tarafından yapılmış ve geleneksel felsefi problemlere dairdir. Bunların dışında kalan çalışmaların büyük bir kısmı bilişsel bilimlerle ilgilidir çünkü onlar insanların sezgilerindeki sürpriz etkileri bulmaya ve onları bilişsel süreçlerle açıklamaya odaklanmışlardır (Knobe, 2016). Elde ettikleri bulgularla da felsefi sorunlar için çözüm önerisi sunarlar. Deneysel felsefe alanı Silver ve Knobe'nin literatür taramalarını sonlandırdığı 2013 yılı sonrasında da gelişmeye devam ettiği ve bu alanda öncesine kıyasla çok daha fazla çalışma yapıldığı için mevcut durumda bu yüzdeler değişmiş olabilir. Buna rağmen özetle denebilir ki, deneysel felsefenin psikoloji, sosyoloji, dilbilim ve bilişsel bilimler gibi diğer disiplinlerde de kullanılan metotları kullanması, ayrıca bu alanlarla ortak yürütülen çalışmalarda bulunmasından yola çıkarak deneysel felsefeyi disiplinler arası bir alan olarak görmek mümkün görünmektedir.

Kavramsal Analiz

Antik Yunan'dan bu yana felsefe tarihinin her döneminde kavramları açıklamaya yönelik sorgulamalar yapıldığı görülür. Sokrates'le başlayan gelenekte iyi, adalet, bilgi gibi kavramlar sorgulanarak tanımları yapılmaya çalışılır. Sıradan insanların belirli durumlar karşısındaki sezgilerini araştırarak önemli felsefi dersler çıkarma metodunun uzun bir geçmişi vardır. Bu metot bazen 'kavramsal analiz' olarak da bilinir ve deneysel felsefe bunu kullanan ilk felsefe akımı değildir (Knobe ve Nichols, 2008: 4). Platon'un diyalogları kadar 20. yüzyıl İngiliz felsefesinde de merkezi bir araç olan kavramsal analize birçok filozof gerekli ve yeterli koşulları belirlemek için sık sık başvurur (Prinz, 2008: 190-191). Yine de aralarında derin farklılıklar vardır (Knobe, 2016: 37). Analitik felsefede kullanılan diğer yaygın metotlar ise a priori akıl

6 Çalışmaların %10,4'ü pozitif program ve %1,3'ü negatif program kapsamındadır.

yürütme, soyut kuramlama ve refleksiyondur. Bu yöntemlerde önce öncüller belirlenir ve ön kabulden sonra sezgilerle ulaşılan kavramlardan teorik bir sonuca ulaşılır. Deneysel felsefecilere göre bu yöntemlerle izah edilen olgular gerçeklikten kopuktur (Ünlüsoy, 2019: 399). Bu yöntemlerin ortak noktası, teoriyi ortaya atan kişinin kendi sezgileriyle yola çıkmasıdır.

20. yüzyılın ortalarında ise Mantıksal Pozitivizm ve Dil Felsefesi alanındaki gelişmelerden etkilenen bazı filozoflar, yani geç dönem analitik felsefeciler, felsefenin temel görevinin kavramsal analiz olduğunu öne sürerler (Stich ve Tobia, 2016: 11). Kavramsal analizin doğruluğunu, bir kavramı analiz etmenin ne demek olduğunu sorgulamaya başlayan *metafelsefe* filozofları temelde iki ayrı deneysel araştırma programına işaret etmektedir. Bunlardan biri kavramsal analize olumlu bir şekilde katkı yapmayı hedefleyen *pozitif program*, diğeri ise kavramsal analizin yöntemsel varsayımlarına karşı kanıt arayan *negatif programdır* (Knobe, 2016: 38). İlk programda deneysel çalışmaların bulguları “sezgileri demokratikleştirmek” için kullanılır. Yani felsefi eğitimden geçmiş tek bir kişinin sezgilerindense, yüzlerce katılımcının görüşleri alınır ki bu da deneysel felsefeyi kavramsal analizden ayıran noktadır (Nanay, 2015: 223). Knobe ve Nichols de aynı noktaya dikkat çekerek deneysel felsefecilerin yaptıklarının kavram analistlerinin yaptıklarına benzese de aralarındaki en önemli farkın kavram analistlerinin “bu durumda kişiler kesin şöyle söyler” diye düşünürken, deneysel filozofların ise “bu durumda katılımcıların %79’u şöyle dedi” şeklinde yazmalarından ileri geldiğini ifade ederler (2008: 4). Pozitif görüş bu yönüyle geleneksel kavram analizinin devamını vurguladığı için deneysel felsefenin radikal olmayan dalı olarak adlandırılabilir (Nanay, 2015: 223).

Kavramsal analiz için tek bir yöntem ve tanım bulunmasa da genel olarak *bir kavramın tam olarak anlamının kavranması için onu ele alıp parçalara ayırarak detaylı bir şekilde incelemesi* etkinliğine karşılık gelmektedir (Knobe ve Nichols, 2008: 4). Knobe için kavramsal analiz geleneksel analitik yöntemde sezgilere dayanır (2007: 82) çünkü “kavramsal analiz, insanların sezgileri hakkındaki olguları kullanarak kavramlar hakkında sonuçlara ulaşmaya çalışır” ve bu çalışmalarda varsayımsal durumlar hakkında kısmen de olsa sezgilere başvurulur (2016: 40). Sonrasında ise felsefi olarak önemli bir kavramın anlamını belirlemek için onun farklı muhtemel durumlara uygunluğuna bakılır (Knobe ve Nichols, 2008: 4). Diğer bir deyişle, uygun bir kuram bulunana dek kavram farklı varsayımlarla ele alınarak çeşitli durumlara uygulanır. Tutarlı olduğu ve bir sorunu çözdüğü durumlarda ise doğru kabul edilir. Ancak buradaki sorun, kavramsal analiz yapan kişinin ayrıcalıklı bir

konumu olması, konforlu alanı içerisinde düşünerek evrensel olduğu iddia edilen teoriler öne sürmesidir:

Ben kavramsal analiz yaptığımda, kendi kavramlarımı analiz ederim. Sen kavramsal analiz yaptığında ise, kendi kavramlarını analiz edersin. Bu bakış açısının problemi şudur: Eğer yola çıktığımız kavramlar farklıysa, benim analizlerimin sonuçlarının senin kurduğun teoriyle en basit haliyle ilgisiz olması. (Kornblith, 2015: 151)

Sezgilerin farklılıkları kavramların içeriğine etki ettiğinden dolayı, ulaşılan sonuçlar da kişiye, belirli bir kültüre, eğitim geçmişine veya demografik faktörlere bağlı olabilir. Dolayısıyla denebilir ki sezgilerin deneysel felsefede rolü şu veya bu şekilde büyük olduğu için, tüm ayrıntılarıyla işlemek mümkün olmasa da, en azından mümkün olduğunca tanımlamak gereklidir.

Felsefi Sezgi Nedir?

Felsefi sezgi veya genel olarak sezgi konusunda ortak bir tanıma ulaşmak mümkün olmamıştır. Bazıları onu inanç olarak tanımlarken bazıları inanca yönelim olarak görmüşler, kimileri de tasviri olmayan, önermenin kendiliğinden doğru *görünmesi* olarak tasarlamışlardır (Pust, 2019). Nagel ve Mortensen (2016) sezgiyi açık bir akıl yürütme olmadan ortaya çıkan, anlamayla veya kavrayışla ilgilisi olmayan yargılar veya yargıya yönelimler olarak tanımlarlar. Pust (2019) ise sezgiyi anlatabilmek için dört önerme verir:

- (1) Eğer p değil, değilse, o zaman p'dir.
- (2) Bir canlıya eğlence için işkence etmek yanlıştır.
- (3) Bir karenin beş kenarı olması imkansızdır.
- (4) Bir insanın beyni başka bir vücuda nakledildiğinde o kişi yaşamına devam eder.

Pust bu önermelere benzer bir şekilde doğru görünen önermelerin zihinsel durumlarına sezgi adını verir. Diğer bir deyişle, *yukarıdaki önermeleri okuduğumuzda doğrulukları veya yanlışlıkları hakkında hissettiğimiz ve dolayısıyla düşündüğümüz şeyler sezgilerimizdir* der. Bu önermeler farklı insanlarda onaylama veya olumsuzlama hissi yaratmış olabilir. Örneğin 1. ve 3. örneklerin doğruluğu evrensellik bakımından farklıdır fakat yine bu iki örneğin ampirik olarak kanıtlanması da daha olasıdır. Yine de en çok kullanılan tanım şudur:

Felsefi sezgiler, felsefedeki varsayımsal durumları açıklayabilmek için üretilen önermesel tutumlardır. Bu tutumlar 'en düşük düzeyde temel' (bir kişi

bunlara kanıt sağlamak zorunda olmadan başvuruabilir) tutumlardır, çıkarımsal değildirler ve yanlış olabilirler. (Alexander, vd., 2014: 46)

Deneysel felsefenin en önemli iddialarından birisi geleneksel felsefenin sezgilere dayandığı iddiasıdır. Bu iddia çağdaş felsefede önemli bir yer tutar. Kişileri kavramlara, dolayısıyla kurdukları teorilere ulaştıran şeyin temelinde sezgilerin olduğunu öne sürerler. Kornblith'e bu tavrı "çoğu filozofun açıkça ve özür dilemeden yaptığı budur, geriye kalanların bazıları inkar etse de onlar da tartışmasız bir şekilde bunu yaparlar. Hepsinin ortak olarak yaptıkları şey, felsefi görüşlerini inşa etmek, şekillendirmek ve geliştirmek için sezgilere başvurmaktır" şeklinde özetler (1998: 129). Fakat felsefenin sezgiler üzerine kurulu olduğu iddiası da herkesçe kabul edilen bir bakış açısı değildir. Sadece deneysel felsefeciler değil, deneysel felsefeye karşı çıkan ve eleştiren akademisyenler de sezgi konusunu derinlemesine ele almışlardır.⁷ Geleneksel analitik felsefenin sezgilere dayalı olduğu birçok filozof tarafından kabul görmekte olsa da kimileri filozofların kuramlaştırma sürecinde sezgilere dayanmadığını (Cappelen, 2012) veya onlara dayanmaması gerektiğini öne sürerlerken, kimileri de kuramların sezgilere dayanmasında herhangi bir sorun olmadığını iddia ederek (Sosa, 2007) bu görüşe ve dolayısıyla deneysel felsefeye de karşı çıkarlar. Kimileri de sezgilerin felsefedeki rolünü inkar etmese de onların delil olarak kullanılmasına karşıdır (Williamson, 2007; Kornblith, 2015). Bu gruba göre, felsefede sezgilerin rolü vardır, fakat sınırlıdır ve bunu belirlemek için çeşitli deneylere başvurmak gerekir. *Deneysel Felsefe Manifestosu* adlı eserde deneysel felsefe için belirlenen amaç insanların özgür irade, ahlaki sorumluluk gibi konulardaki sezgilerini hangi psikolojik ve bilişsel etmenlerin belirlediğini keşfederek bunlardan hangilerinin kültür veya demografik unsurlar gibi değişkenlere göre görecelik gösterdiğini, hangilerinin evrensel olabileceğini belirlemektir (Knobe ve Nichols, 2008: 4,5). Bazı sezgilerin nesnel olabilme ihtimali olsa da bunu belirlemek için yine deneylere ihtiyaç duyulmaktadır; deney olmadan öne sürülen herhangi bir yargının evrenselliği tartışmalıdır.

Sezgiler geleneksel görüşe göre felsefi kavramlarla yakından ilintilidirler çünkü kavramların içeriklerine epistemik olarak bağlantılı olduklarından kuramlaştırmada gerekli bilgileri sağlarlar. Bu sayede varsayımsal durumlar düşünüldüğünde, "bilgi, gerekçelendirme, doğru, iyi" ve benzeri kavramlarla ilgili farklı sezgilere sahip olduğumuz fark edilir (Kornblith, 2015: 151). Bu da demektir ki filozoflar aynı kavramları kullansalar da onlardan

7 Bu bölümde felsefenin sezgiye dayandığı iddiasına karşı geliştirilmiş argümanlara veya eleştirilere yer verilemeyecektir. Bu konu başka bir çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlı olduğundan, burada sadece bu iddiada bulunanların temel motivasyonları ve ulaştıkları sonuçlara yer verilmektedir.

anladıkları şeyler farklı olacağı için ulaşacakları sonuçlar kadar bu sonuçlara dayalı olarak inşa edilen teoriler de farklı olacaktır. Kaldı ki filozofların ve felsefe eğitimi olmayan insanların arasında bu uçurum çok daha derin olabilir. Bu durumu farkedenden ilk isimlerden birisi Arne Naess'tir. Çoğu filozofun doğruluk hakkındaki kuramlarını oluştururlarken deneysel bir arka plan olmadan sanki ortak bir doğruluk teorisi varmış gibi davrandıklarını fark eden Naess, felsefi eğitimleri olmayan kişilerin doğruluk hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için düzenlediği çalışmalarda katılımcıların ortak bir noktada buluşmadıkları, yani sağduyuya dayalı tek bir doğruluk teorisi bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır (akt. Stich ve Tobia, 2016: 55). Görünen odur ki, sıradan insanların felsefi yargıları, akademi koltuklarında oturanlardan farklıdır. Bir teori bir açıdan ne kadar sağlam ve güvenli görünürse görünsün, gerçek hayatta karşılık bulmayabilir. Bunun en güzel örneklerinden biri Gettier'in (1963) epistemolojiye kazandırdığı örnek üzerine yapılmış çalışmalardır.⁸ Aşağıda verilen örnekte sezgilerin felsefedeki rolünü gözlemlemek oldukça kolaydır.

Gettier 1963'te yazdığı '*Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi Midir?*' adlı makalesinde epistemoloji alanında Platon'dan beri kabul gören üç aşamalı -inanç, doğruluk ve gerekçelendirme- bilgi tanımının eleştirisini yapmış ve bunlara ek olarak dördüncü bir koşul olması gerektiğini öne sürerek çağdaş dönemde çok ses getiren bir işe imza atmıştır. Gettier gerekçelendirilmiş doğru inancın bizi her koşulda bilgiye ulaştırmayacağını göstermek için bazı örnekler sunmuştur. Bunlardan biri kısaca şöyledir:

Smith ve Jones belli bir iş pozisyonuna başvururlar ve Smith'e işveren tarafından işe alınacak kişinin Jones olduğu söylenir. Smith on dakika önce Jones'un cebindeki bozuk paraları sayar ve on tane olduğunu görür. Dolayısıyla Smith aşağıdaki önermeleri düşünür:

- (1) İşe alınacak kişi Jones ve onun cebinde on tane bozuk para var.
- (2) İşe alınacak kişinin cebinde on tane bozuk para var.

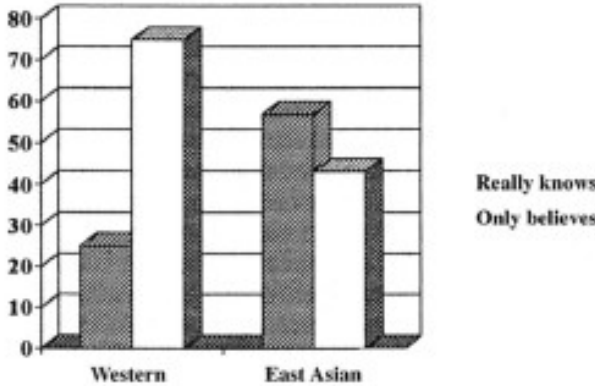
İşe Jones alınırsa Smith'in gerekçelendirilmiş inancı doğru çıkmış olur. Fakat Smith bunu bilmese de onun da cebinde on tane bozuk para vardır ve işi alacak olan aslında kendisidir. Bu durumda ikinci önerme doğru olurken ilk önerme iyi gerekçelendirilmiş olmasına rağmen yanlış olmuş olur. Buna göre;

8 Gettier örneğinin dışında '*sahte ambar*' (Goldman 1976), '*yazı-tura*' (Swain, Alexander, & Weinberg, 2008), '*Truetemp*' (Lehrer, 1990), '*çayırdaki koyun*' (Chisholm, 1966) gibi düşünce deneyleri de örnek gösterilebilir.

- (i) (2) doğrudur.
- (ii) Smith (2) önermesinin doğru olduğuna inanır
- (iii) Smith'in bu inancı gerekçelendirilmiştir.

Ancak buradaki sorun, Smith'in kendi cebindeki paraların sayısını *bilmiyor* oluşudur (Gettier, 1963: 122). Diğer bir deyişle, bir inancın gerekçelendirilmiş ve doğru olması, onun bilgi olması için yeterli değildir. Smith'in de cebinde aynı sayıda bozukluk olması bir şans faktörü olarak bilginin doğruluğuna etkide bulunur. Eğer farklı sayıda olsaydı, gerekçelendirilmiş inancı yanlış olacak ve sonuçta bir bilgi elde edilmiş olmayacaktı. Ancak şans eseri aynı sayıda olan bozukluktan dolayı gerekçelendirilmiş doğru bir inanç ortaya çıkmış oldu. İki zıt sezgiyi örnekleyen bu problem, çağdaş epistemolojide ana akım akademisyenler tarafından da genel olarak kabul gören bir teori haline gelmiştir ve oturduğu yerden felsefe yapma açısından da güzel bir örnek teşkil eder (Nagel ve Mortensen, 2016: 54). Nitekim, Gettier örnekteki sezgisinin evrensel olduğuna inanır görünmektedir.

Fakat bu durumun gerçekte böyle olup olmadığı deneysel felsefecilerin dikkatini çekmiş ve üzerine araştırmalar yapılmıştır. O dönem yapılan psikoloji alanındaki deneylerden⁹ esinlenen Weinberg, Nichols and Stich felsefedeki düşünce deneylerinde dayanan sezgilerde de kültürel farklılıklar olup olmadığını gözlemlemek için bir dizi deney yaparlar. Bunlardan Gettier örneği için yapılan deney sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir:

(Weinberg, vd., 2001: 443)

⁹ Nisbett vd. yaptıkları araştırmalarda Batı kültüründe ve Doğu Asya kültüründe yetişen bireyler arasında dikkat, hafıza, algı gibi bilişsel süreçlerin yanı sıra zaman, obje ve içeriği, nedensellik gibi konularda da sistematik olarak farklılıklar olduğunu keşfetmişlerdir. Buldukları sonuçlara göre Batıda Analitik düşüncenin, Doğuda ise Holistik (Bütünsel) düşüncenin baskın olduğunu ileri sürerler (Nisbett, Peng, Choi, & Norenzayan, 2001). Bu deneylerin sadece psikolojide değil, deneysel felsefenin başlamasında önemi büyüktür.

Bu grafikte soldaki sütunlarda gösterilen Batı kökenli katılımcıların cevaplarıyken sağda Doğu Asyalıların cevapları gösterilmiştir. Çizgili sütun ‘gerçekten biliyor’ cevabını verenlerin oranını, beyaz sütun ise ‘sadece inanıyor’ seçeneğini işaretleyen katılımcıların oranını göstermektedir. Çıkan sonuçlar, Batılı katılımcıların Gettier örneğini bilgi olarak saymadığına, buna karşılık Doğu Asyalı katılımcıların ise Smith’in bilgiye sahip olduğu kanısına vardıklarına işaret etmektedir. Yani Gettier’in sezgisi sadece Batıda geçerli gibi görünmektedir.

Benzer bir örnek de dil felsefesi alanından verilebilir.¹⁰ 20. yüzyıldan itibaren hızla gelişen dil felsefesi alanında popüler olan iki kuram vardır. Bunlardan biri *Betimlemeci Referans Kuramı* (Frege-Russell kuramı olarak da bilinir¹¹) iken diğeri de Kripke’nin savunduğu *Nedensel-Tarihsel Referans Kuramıdır*. Betimlemeci kurama göre “özel isimler esasında kısaltılmış, gizli belirli betimlemelerdir” ve bu görüş ‘aslında oldukça sezgisel bir açıklama sunar” (Gökel, 2019: 346). Buna karşılık Kripke’nin bu görüşü eleştirmek için ortaya attığı örnek şöyledir: Gödel ismindeki kişi aslında Gödel teoremini -aritmetikte Eksiklik Teoremi- keşfeden kişi değilken cansız bedeni yıllar önce esrarengiz koşullarda bulunan arkadaşı Schmidt’in el yazmalarını bir şekilde ele geçirip teoremi kendisi bulmuş gibi davranmıştır. Bu durumda Gödel özel ismi her kullanıldığında, aslında Schmidt’in kastedilmesi gerekir çünkü teoremi asıl keşfeden odur. Dolayısıyla özel isimler betimlemelerin kısaltmaları olarak kullanılamazlar. Gödel bu teoremi *bulmuştur* yerine *yayınlamıştır* dense bile bu durum değişmez (Kripke, 1980: 83-84). Diğer bir deyişle eğer betimlemeci kuram doğruysa, Gödel isminin ‘aritmetiğin eksikliği teoremini bulan kişi’ anlamına gelmesi gerekirdi ama teoremi bulan kişi Schmidt olduğu için Kripke bu ifadenin bize doğru gelmediğini ileri sürer. Ona göre buradaki betimleme işlevini yitirmiştir. Burada Frege ve Russell’in sezgileri ile Kripke’nin sezgisi arasında bir uyumsuzluk söz konusudur.

Gettier örneğinde olduğu gibi, Kripke’nin sezgisinin de kültürler arası bir farklılığa tabi olup olmadığını gözlemlemek için çeşitli deneyler yapılmıştır. Bunlardan içerisinde en çok bilinen Batılılarla Doğu Asyalıları karşılaştıran deneydir. İki ülkeden seçilen üniversite öğrencilerine Gödel örneği John karakteri üzerinden aktarılmış ve John adlı karakter, ‘Gödel’ ismini kullandığında aşağıdaki iki seçenektan hangisini ima ettiği sorulmuştur:

10 Gödel örneğinin bir versiyonu da ‘Tsu Ch’ung Chih’ deneyidir (Machery, 2012). Bunların dışında dil felsefesindeki ünlü ‘İkiz Dünyalar’ (Putnam, 1975), ‘artrit’ (Burge, 1979) gibi düşünce deneyleri de farklı örnekler arasında gösterilebilir.

11 Literatürde bu şekilde bilirse de aslında Frege ve Russell’in teorileri arasında derin farklılıklar vardır (Michaelson & Reimer, 2019).

- (A) Eksiklik teoremini gerçekten keşfeden kişi mi? veya
 (B) El yazmasını ele geçirip çalışmayı üstüne alan kişi mi? (Machery, Mal-
 lon, Nichols, ve Stich, 2004: 17).

Bu çalışmanın sonuçları da şaşırtıcıdır çünkü Doğu Asyalılar ve Batılılar arasında önemli bir fark gözlenmiştir. Batılı öğrencilerin çoğunluğu neden-sonuçselci-tarihselci referans kuramına uygun olan cevabı vererek Kripke'nin sezgisini doğru çıkartırken Doğu Asya'da durum tersidir; Asyalı öğrencilerin cevapları betimselci kuramı desteklemiştir. Aynı deneyler Gödel senaryosunun bir varyantı olan 'Tsu Ch'ung Chih' senaryosuyla da tekrarlanmış, fakat sonuçlar değişmemiştir (Machery, vd., 2004: 11).¹² Yani sezgiler yine kültüre göre değişiklik göstermiştir.

Bir diğer ünlü ve popüler örnek tramvay ikilemidir (trolley dilemma).¹³ İlk örnek bilgi felsefesi, ikincisi dil felsefesi alanındayken bu ikilem normatif ahlak alanına aittir. Ahlak felsefecileri arasında tam bir görüş birliği olmasa da genellikle birine kasti olarak zarar verilmesini yanlış bulurlar ancak iyi bir şey yapmaya çalışırken yan etki olarak zarar verilmişse, buna ahlaki olarak izin verilebileceğini düşünürler. Fakat bu da yine sezgisel bir sonuçtur.¹⁴ 1978'de Philippa Foot tarafından verilen örneğe göre bir tramvay sürücüsü kontrolden çıkmış tramvayda giderken tren yolunda beş işçinin çalıştığını görür fakat tramvayı zamanında durdurması mümkün değildir. Tam o sırada alternatif bir yol olduğunu ve tramvayı o yola döndürebileceğini fark eder fakat o yolda da bir işçi bulunmaktadır. Sürücü eğer tramvayı o yola yönlendirirse beş işçi yerine bir işçi ölecektir. Bu örnekten sonra Foot "önemli olan soru, tek kişinin masum bir kurban olabileceği ihtimali çoğu kişiye çekici gelse dahi, neden çekinmeden, sürücü tramvayı az insan olan yola çevirmelidir demeliyiz?" (Foot, 2002: 23) diye sorar. Bu örnekte Foot'un sezgisi tüm insanların her zaman ve her koşulda beş kişinin ölmesinden bir kişinin ölmesini tercih edeceği yönündedir. Fakat gerçekten de öyle midir?

Tramvay ikilemi birçok farklı kişi tarafından ele alınarak oldukça fazla sayıda alternatif sunularak sıradan insanlara sorulmuştur. Bunlardan birisi 'köprü ikilemi' (footbridge dilemma) olarak bilinir ve buna göre tramvay sürücüsü-

12 Machery vd. 'Gödel' senaryosunun yerine 'matematikçi Jonah' senaryosunu kullandığında sonuçlarda farklılık ortaya çıkmış, Doğu Asyalılarla Batılılar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun muhtemel sebeplerine makalede değinilmektedir (Machery, vd., 2004).

13 Tramvay ikileminin birçok varyasyonu mevcuttur. Bunun dışında buna benzer diğer örnekler ise 'organ nakli' (Thomson, 1985), 'deneyim makinesi' (Nozick, 1974) olarak sayılabilir.

14 Milgram deneyi bu sezginin ampirik bir biçimde ele alınması açısından çok güzel bir örnek oluşturur. Nitekim deneyde katılımcıların %65'i, sorumluluğun kendilerinde olmadığını düşünerek verdikleri elektrik şokunun ölçüsünü karşı taraf açısından tehlikeli olacak seviyeye getirmişlerdir (Milgram, 1963). Tramvay ikileminde de benzer bir sorumluluk duygusu katılımcıların kararlarını etkilemiş olabilir.

nün yerine köprüde duran bir 'izleyici' olayın kaderini belirleyecek olan kişidir.¹⁵ Sürücünün bayıldığına gören izleyicinin iki ihtimali vardır; ya tramvayın yolunda devam etmesine izin vererek beş işçinin ölümüne neden olacak ya da köprünün üzerindeki şişman adamı (bazı örneklerde ağır sırt çantalı bir adam) köprüden aşağı iterek demir yoluna düşürüp tramvayı durduracaktır. Bir başka versiyonda ise izleyicinin önünde rayları değiştirebilecek bir kol (bazı deneylerde düğme) (switch dilemma) vardır ve onu itmesi beş kişiyi kurtarması için yeterlidir. Sonuç açısından bir fark yoktur, ya bir kişi ölecektir ya da beş kişi; ancak bu iki senaryo insanlarda farklı hislere yol açmış olacak ki farklı sezgilerle değerlendirilerek farklı cevaplar verilmiştir. Yapılan deneylerde çoğu insanın kolu iterek beş kişiyi kurtarmayı tercih ettiği görülürken aynı tavrı köprü ikileminde sürdürmedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Greene, 2003; Greene vd. 2009). Yani insanlar aktif olarak fiziksel temasla birinin ölümüne sebep olmakla bir kolu iterek ölüme sebep olmak arasında bir fark olduğunu sezmiş ve sezgisel olarak mutlaka az kişinin ölümüne sebep olmak için hareket edileceğini ileri süren bu düşünce deneyine farklı cevaplar vermişlerdir.

Ahlaki kararlarımızın altında yatan sezgilerin tramvay ikilemindeki tek başına olan kurbanın bir yabancı, bir çocuk, deney katılımcısının kız/erkek kardeşi, akrabası veya arkadaşı olması gibi senaryolarda ulaşılan sonuçların da birbirinden farklı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca deneyin kim tarafından tasarlandığı (Weinberg, vd., 2001; Machery, vd., 2004), duygu tetiklenmesi durumu (Nichols ve Knobe, 2007), cinsiyet (Buckwalter ve Stich, 2014), çerçeveleme etkisi (Weigel, 2011), sıra etkisi (Swain, vd., 2008), sunumda kullanılan yazı tipi (Weinberg, vd., 2012), betimlemelerde kullanılan kelimelerdeki farklılıkların yarattığı etkiler ve daha birçok farklı unsurun da insanların sezgilerini etkilediği fark edilmiştir. Demografik ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulduğunun varsayıldığı durumlarda dahi sezgilerin böylesine çeşitli durumlara karşı hassas olması problemine 'Kuşkulu Kanıt İtirazı' (Questionable Evidence Challenge) adı verilir (Mortensen ve Nagel, 2016: 55). Deneylerdeki küçük farklılıkların bile sonuçlar üzerindeki böylesine etkili olması, tek kişinin, çok iyi eğitilmiş bir filozof olsa dahi, sezgisel olarak ulaştığı sonuçları tehlikeye atabilir nitelikte görünmektedir.

Bu deney sonuçları deneysel felsefe karşıtları tarafından 'Uzmanlık Savunusu' (Expertise Defense) olarak bilinen görüşle eleştirilir. Bu görüş eğitilmiş filozofların sezgilerinin az önceki örneklerdeki gibi dış etkenlerden sıradan insanlar gibi etkilenmeyeceğini, onlara karşı daha dirençli olduğunu ileri sürer (Nado, 2015). Yani yazı tipinin değişmesi veya duygusal tetik-

15 Diğer versiyonlar için bkz. Greene, vd, 2009.

lenme gibi faktörlere karşı felsefi eğitim almış kişilerin bağımsız olduğu, bu değişimlerden etkilenmeyerek zaten varolan sezgilerini devam ettirecekleri öne sürülür. Deneysel filozoflar bu eleştiriyi de test etmeye karar vererek sunum sırasıyla ilgili bir dizi deney düzenlerler ve felsefe alanı dışındaki akademisyenler ve akademisyen olmayanların yanısıra, felsefe alanında master ve doktora yapmış kişilere de sorular yöneltirler. Katılımcılardan doktorasını bitirmiş 91 kişinin etik alanında yetkin olduğunu veya etiğin özel ilgi alanı olduğunu belirttiği deneyde köprü ikilemi ve anahtar ikilemi katılımcılara farklı sırayla sunulmuş ve beklenmedik sonuçlara ulaşılmıştır. Zira, felsefe eğitimi olmayan kişilerden beklenildiği gibi 'sıra etkisi' (order effect) gözlemlenmiştir; fakat felsefe doktorası sahibi akademisyenlerin bu etkiye üç kat daha açık olduğu bulunmuştur (Schwitzgebel ve Cushman, 2014: 360). Bunların dışında farklı araştırmalarda 'eyleyen-izleyen önyargısı' (actor-observer bias) etkisi gibi çeşitli faktörlerin sıradan insanlar kadar felsefe eğitilmiş kişileri de etkilediği bulunmuştur dolayısıyla 'uzmanlık' görüşünün bir 'ilüzyon' olduğuna dair güçlü veriler elde edilmiştir (Machery, 2015: 196, 198, 201).¹⁶ Görünen o ki bir konuda uzmanlaşmak, kişilerin sezgilerini dış faktörlerden korumak için yeterli olmayabilir. Dışsal unsurların etkisindeki 'sezgisel kararların objektifliği ve tutarlılığı sorgulanmalıdır' (Nado, 2015: 205) çünkü 'onlara güvenmemek için elimizde oldukça geçerli bir sebep vardır' (Nanay, 2015: 223). Yapılan deneylerin sonuçları tartışmalı olsa dahi, sezgisel yargılarla felsefe yapmanın şüpheli bir yanı olabileceği gerçeği göz ardı edilemeyecek hale gelmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, deneysel felsefenin çıkış noktası geleneksel felsefenin masabaşında ulaşılan sezgilerine dayanan, demografi ve kültür farklılıkları gibi unsurları değerlendirmeye almayan tutumudur. Bu bağlamda oturdukları yerden kavramsal analiz yapan filozofları hedef tahtasına koyarlar çünkü onların analizlerinin dayanak noktaları kendi sezgileridir ve olası çeşitliliklere duyarsızdır. Nisbett (2003), Henrich, vd. (2010) ve Heine (2011) gibi kültür psikologlarının deneyleri farklı kültürlerdeki (özellikle Doğu-Batı arasında) insanların arasında algı, hafıza ve idrak açısından önemli farklılıklar olduğu sonucuna varmışken; farklı kültürlerdeki insanların aynı sezgileri paylaştığını varsaymak doğru değildir (akt. Stich ve Tobia, 2016: 12). Bu deneylerin felsefe alanına ve sezgilere uygulanabilirliği deneysel felsefeciler için heyecan verici bir keşif olmuştur. İlk yapılan deneyler sezgilerin güvenilirliğini sarsacak sonuçlara ulaştırınca, geleneksel felsefeye karşı oldukça sert bir tutum takınılmıştır.

¹⁶ Gödel argümanında da alanda uzman kişilerle benzer deneyler yapılmış ve bu gibi bazı konularda uzmanlığın çok daha fazla ön yargıya sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Machery, 2015: 196-197).

Negatif Yaklaşım

Filozoflar 2500 yıldır sezgilere başvurmayı dayanak noktası haline getirmişlerdir. Fakat tüm bu geleneğin akla yatkınlığı doğrulanmamış ve yakın zamana kadar fark edilmemiş ampirik bir hipoteze dayanır- farklı kültürel gruplardaki insanların felsefi sezgileri birbirleriyle çelişmez hipotezine. Sezgilere güvenen filozoflar da bu hipotezin doğruluğuna güçlü bir şekilde inanırlar. (Stich, 2009: 232)

Daha önce de bahsedildiği gibi, deneysel felsefe alanında kamplaşan iki zıt kutup vardır. Negatif program destekçileri, azınlıkta olmalarına rağmen felsefi sezgilerin değişken, güvenilir ve yanılabilir olduğunu ileri sürerek geleneksel metotlara ve kavramsal analize radikal biçimde karşı çıkar ve alanı oldukça güçlü bir biçimde etkiler. Bu grup sezgilere dayanan herkesi ve her şeyi reddederek yola çıkar çünkü sezgileri değişken ve dolayısıyla güvenilir bulur. Bu tutum yıllardır verilen her felsefi yargıyı tekrar değerlendirmek gerekliliğine işaret eder. Ancak bu programdaki amaç, önceden ileri sürülmüş felsefi sorunlara çözüm bulmak değil, sadece ve sadece sezgiye dayalı olmalarını eleştirmektir. Yapılan deneylerin amacı sezgilere dayanarak ortaya atılmış hipotezlerin yanlış olduğunu göstermektir.

Bu bağlamda geleneksel yöntemler, yukarıda verilen felsefi sezgilere dair yapılan deneylerde ulaşılan sonuçlara istinaden oldukça sert bir şekilde eleştirilirler. Dünya nüfusunun çoğunluğunun, örneğin Gettier deneylerinde olduğu gibi, aynı sezgiye dayanmadığını dolayısıyla Gettier'in sezgilerinin bize gerçekliğin bir modelini sunduğuna inanmanın yanlış olduğuna dikkat çekerler (Weinberg, vd., 2001: 452). Weinberg vd. ile başlayan bu gelenek çok sayıda deneyin yapılması ile devam etmiştir. Machery vd. (2004: B12, B13) ulaştığı sonuçlara göre filozoflar yıllardır kullandıkları metodolojiyi gözden geçirmelidirler çünkü oturdukları yerden onları yargılara ulaştıran sezgileri muhtemelen içinde buldukları kültürün ve akademik eğitimin ürünüdür; dolayısıyla geleneksel metodolojiyi kullanan filozofların kendi sezgilerinin evrenselliğini a priori olarak varsaymaları yanlıştır. Bir hipotezin doğruluğu ve evrenselliği tek bir kişinin sezgilerine bağlı olamaz. Aksine negatif program göstermiştir ki sezgiler kişilere ve durumlara göre beklenmedik bir şekilde değişirler; bu yüzden de bir sezginin doğruluğu demografik ve çevresel etmenlere karşı dirençli olmasıyla yakından ilgilidir (Weinberg, 2016: 77). Masabaşı felsefenin demografi, kültür, cinsiyet ve senaryo-sunum içeriğindeki değişiklikler gibi unsurları gözetmediği sebebiyle yapılan eleştiriler 'Çeşitlilik İtirazı' (Diversity Challenge) olarak adlandırılır (Mortensen ve Nagel, 2016: 54-55). Filozofların böylesine kritik yargılara varırken hassas ve değişken unsurlara dayanması güvenilir değildir (Williamson, 2016: 23). Fi-

lozoflar felsefi yargılarını ortaya atarlarken bunu oturdukları rahat koltuklarından değil, kalkıp dışarı çıkarak ve onları test ederek öne sürmelidirler çünkü “insanlar muhtemelen [filozofların] onların düşündüğünü düşündükleri şeyleri düşünmezler” (Livengood ve Machery, 2007: 126).

Görülebildiği üzere deneysel felsefenin negatif kampı geleneksel felsefenin metotlarını tamamıyla eleştirmek üzerine kurulmuştur ve bu konuda oldukça radikal bir tavra sahiptir. Eski moda olarak gördükleri felsefi yöntemlere bu toptan karşı çıkışla başlayan deneysel felsefe süreci zamanla yumuşayarak iki yöntemin de kullanıldığı bir bileşimin felsefi sorunları çözmeye daha etkili olacağını öne sürenlerle ‘pozitif program’ adıyla anılan yeni bir döneme girmiştir. Diğer bir deyişle geleneksel felsefenin metotlarını reddederek sadece anketlere ve deneylere yönelen akımın yerini, sezgiye de yer açan ancak onu tek belirleyici olarak görmeyen, belirli sınırlar içerisinde ve deneyle destekleyerek felsefenin gelişimine katkıda bulunmaya çalışan bir akım ortaya çıkmıştır.

Pozitif Yaklaşım

Deneysel felsefedeki pozitif kampın amacı geleneksel felsefedeki bazı tezler için deneysel çalışmalardan destekleyici sonuçlar türetmek olarak özetlenebilir. Bu bağlamda iki metodu da sentezleyen çalışmaların sayısı hızla artmaktadır (Weinberg, 2016: 77). Pozitif yaklaşım, masabaşı felsefede olduğu gibi sezgilerin güvenilirliğine yer açarak kuramlama aşamasında onlara başvurulmasına itiraz etmez. Filozofların sezgilerinin sıradan insanlar tarafından da çoğunlukla onaylanacağını düşünür ancak bunu test etme görevini deneysel felsefeye verir. Yani sezgiler gündelik hayattaki bazı meseleler için doğru olabilir ancak felsefi konular hassastır ve bu yüzden kuşkulu kanıtlarla yola devam edilmemelidir (Mortensen ve Nagel, 2016: 56).¹⁷ Sezgilerin altında yatan bilişsel süreçler hakkındaki varsayımları geliştirerek tam olarak hangi sezgilerin güvenilir/güvenilmez olduğunu tespit etmeye çalışarak hangilerinin göz ardı edilmesi gerektiğini belirlemeyi amaçlar (Knobe ve Nichols, 2017). Böylece sadece kendilerinin ve çevrelerindeki benzer eğitilmiş kişilerin sezgilerine başvuran, aynı dergileri okuyup aynı teorilere inanan filozoflara karşı, önemli sayıdaki felsefe eğitimi almamış insanların sezgileri toplanarak daha önce gözden kaçmış kavramları fark etmek, olası önyargıların veya performans hatalarının (performance error)¹⁸ önüne

17 Bu görüş deneysel kısıtlamacılık (experimental restrictionism) olarak da bilinir. Temsilcileri arasında Alexander, Weinberg, Knobe, Nichols gibi düşünürler yer alır.

18 ‘Performans hatası’ terimi aslında Chomsky’e aittir. Konuşmacının ben-dili kullanırken sahip olduğu dilsel sezgilerinin yanılabilir olduğunu ifade etmek, yani dikkat dağınıklığı, kısa süreli hafızanın sınırlı olması ve benzeri faktörlerden dolayı ortaya çıkan dilbilgisi hatalarını tarif etmek için bunu kullanır.

geçmek hedeflenmiştir (Stich ve Tobia, 2016: 10). Bu gelişmeler sayesinde deneysel felsefede sadece içeriden değil, dışarıdan da değişim gerçekleşmiştir. Deneysel felsefenin kamuoyu anketleriyle geleneksel felsefeyi ortadan kaldıracak bir akım olduğunu zannedenler arasında da artan bir farkındalık yaşanmıştır (Weinberg, 2016: 71). Deneysel felsefe bu sayede saldırgan görünümünden kurtularak, destekleyici bir rol üstlenmiştir.

Bu alanda yapılan deneyler sayesinde önceden herkes tarafından kabul gören veya üzerine düşünülmemiş bazı yargılar tartışmaya açılmış, bu sayede beklenmedik sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Knobe (2003) olayların öngörülen yan etkileri konusunda filozofların bir kısmının kişilerin yan etkilere asla kasıtlı bir şekilde sebep olmayacağı sezgisi ile hareket ettiğini söyler. Diğer kısım ise tam zıt şekilde analizler yapmaktadır. Knobe bunlardan hangisinin daha doğru olabileceğini tespit etmek için deneysel yöntemle başvurmuştur. Buna göre, katılımcılara bir şirketin yeni projesiyle ortaya çıkaracağı doğa tahribatıyla veya müdürün projeyi, doğaya olumlu etkisini hiçbir şekilde dikkate almayarak, sadece çok para kazanmak için yürürlüğe koymasıyla ilgili iki senaryo gösterilir. Ardından müdürün doğaya *kasten* mi zarar verdiği (Harm Case) yoksa yardım mı ettiği (Help Case) sorulur. Çıkan sonuçlara göre katılımcıların %82'si müdürün çevreye *kasti* olarak zarar verdiğini söylerken diğer senaryoda ise müdürün çevreye *kasti* olarak yardım etmediği cevabını verenlerin oranı %77'dir. Yani *kasti* eylemler söz konusu olduğunda ortaya çıkan yan-etkilerin iyi veya kötü olması, katılımcıların sezgilerini farklı şekillerde etkileyerek asimetrik bir tablo ortaya çıkarırlar (Knobe, 2003: 190-193).¹⁹ Diğer bir deyişle, deneyden önce yan etki ve *kasti* edimler konusunu ele almış düşünürlerin sezgilerinin zıt olması, onların kendi sezgileriyle tasarladıkları varsayımsal durumlarla ilgili olabilir. Zıt görüşler arasında süregelen bu ve bunun gibi tartışmalar, deneysel felsefenin pozitif desteğiyle çözülebilir.

Sonuç

Deneysel felsefe, özetle, metot bakımından yeni olmayan ancak amaç ettiği konu bakımından ampirik felsefeden ayrılan, 2000'li yılların başında gerçekleşen psikoloji alanındaki gelişmelerden etkilenerek aynı sonuçların felsefi sezgilere de uygulanıp uygulanmadığını görmek için yola çıkan bir felsefe alanıdır. İlk yapılan deneylerde, özellikle Batı ve Doğu kültürleriyle yetişmiş insanlar arasında mental birçok açıdan önemli farklar keşfedilmesi büyük bir heyecanla karşılanmıştır ve gerek aynı deneylerin tekrarı yapılarak,

Aynı hipotezin felsefi sezgilere de uyarlanabileceği öne sürülmüştür (Stich & Tobia, 2016: 10).

19 Knobe'un ortaya çıkardığı bu durum 'Yan etki etkisi' (side-effect effect) veya 'Knobe etkisi' (Knobe effect) adıyla bilinir.

gerek yepyeni senaryolarla bazı çok kabul gören felsefe teorilerini yaratmada kullanılan sezgiler kamuoyuna açılmıştır. Dilbilim, ahlak, epistemoloji, estetik, özgür irade, bilişsel süreçler ve kapasiteler gibi çeşitli alanlara da yayılan deneysel felsefe, disiplinler arası bir alan da olmanın etkisiyle hızla büyüyerek dikkat çekici bir akıma dönüşmüştür. Bu süreçte kimileri tarafından destek görülürken yapılan işi felsefi olarak görmeyen veya çözümü yanlış yerde aradıklarını düşünen kimileri tarafından da eleştirilmiştir. Felsefenin sezgilere dayanıp dayanmadığı, eğer dayanıyorsa hangilerine ve ne ölçüde dayandığı konusu netleşmiş değildir. Deneysel felsefeciler arasında da bu konuda bir anlaşma yoktur. Aksine, ilk dönem ortaya çıkan, geleneksel masabaşı felsefenin sezgilere dayandığı görüşü sert bir şekilde eleştirilerek neredeyse tüm felsefe tarihine ve felsefi teorilere kuşkuyla yaklaşmış olan negatif programı destekleyen deneysel filozoflar sezgileri güvenilir ve değişken bulurlarken; sonradan başka düşünürler yeni gelişmelerin ışığında daha pozitif bir tutuma evrilerek sezgilere yer açmışlardır. Mevcut durumda sezgilerin konumunun belirsiz olduğu kadar, yapılan deneylerin güvenilirliği ve sağlamlığı da belirsizdir. Ancak bu belirsizlik 'çözumsuzlük' ya da 'güvenilemezlik' imasını içermemektedir; belirsizliğin giderilmesi deneysel felsefe içerisinde çok daha fazla konunun işlenmesine ve araştırmacı sayısının artmasına bağlıdır. Deneysel felsefenin konumunu güçlendirecek olan, alanda yapılan çalışmaların sayısının sonuçlardaki belirsizliği yok edecek kadar fazla olmasıdır. Böylece hem geçmişteki hem de çağımızın getirmiş olduğu felsefi problemlerin çözümüne de katkıda bulunabilir.

Deneysel felsefenin testlere tabi tuttuğu sezgileri içeren deneylerin sonuçları çoğunlukla şaşırtıcıdır. Yıllardır kabul gören ve bir norm gibi algılanan bazı yargıların aslında iddia edildiği gibi olmaması ihtimali her bakımdan yeni ve heyecan verici bir olaydır. Nitekim dünyanın dört bir yanında yankı bulan deneysel felsefe çalışmalarının, birçok ülkede tekrarlanmasıyla anlamlı sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır. Böylesine gelişmekte olan bir alanın, bir kültür mozaığı olan ülkemizde karşılık bulmamış olması ilginç bir durumdur. Psikolojideki karşılaştırmalardan hareketle Doğu ve Batı odaklı deneysel çalışmaların, bu iki medeniyetin kesişim noktası olan Türkiye örneğinde tekrarlanması durumunda çok farklı sonuçlara ulaşılabilir. Bu sonuçlar destekleyici nitelikte olabileceği gibi, belki de alanın anlamsızlığına veya gereksizliğine bile işaret edebilir. Ancak ülkemizde yapılacak deneysel projelerin, deneysel felsefeyi yetersiz ve iyi düzenlenmemiş deneyler yapmakla eleştirenlere cevap verir nitelikte olması da önemlidir. Dolayısıyla bu alanın ülkemizde hem tanıtılması hem de desteklenmesi ve yeni araştırmalara da alan açılması gerekmektedir.

Öz

Deneysel felsefe ülkemizde öne çıkmayan fakat Batı'da son 15-20 yıldır hızlı bir şekilde gelişmekte olan disiplinler arası bir alandır. Psikolojide yapılan Doğu-Batı karşılaştırmalarını içeren deneyleri temel alarak benzer farklılıkların felsefi sezgilerde de ortaya çıkıp çıkmadığını araştırmaya başlayan deneysel felsefe akımı, geleneksel masabaşı felsefenin yüzyıllardır uyguladığı yöntemlerle ulaştığı sonuçların güvenilir olmadığını, çünkü dayandıkları sezgilerin kültür, sosyoekonomik durum, cinsiyet, yaş, demografik yapı gibi birçok unsura göre değişebileceğini ortaya koymuştur. Başta tüm felsefe tarihine ve kuramlarına radikal bir karşı çıkış olan deneysel felsefe, bir süre sonra yeni araştırmalarla geleneksel felsefeyi deneysel metotlarla güçlendirmenin bir yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Pozitif program olarak da anılan son dönem deneysel felsefe, sezgilere alan açmakla beraber, hangilerinin güvenilir olup olmadığını araştırılmasını ve sadece güvenilir sezgilerle yola devam edilmesini salık veren kısıtlayıcı bir kimliğe bürünmüştür. Alanın yeni olması ve birçok disiplinle birlikte çok farklı unsurları araştırmaya imkân vermesi bazı belirsizliklere yol açsa da, sayıları hızla artan çalışmalar önemli bulgularıyla bu karışıklığı giderecek nitelikte görünmektedir. Türkiye jeopolitik ve kültürel konumuyla alan için önemli bir fırsat olabilecek bir ülkedir; dolayısıyla deneysel felsefe ülkemizde de bilinmeli ve bu alanda yapılacak deneysel araştırmalara zemin hazırlanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Deneysel felsefe, Geleneksel Felsefe, Analitik Felsefe, Sezgi, İkilem.

Abstract

An Assessment on Experimental Philosophy

Experimental philosophy is an interdisciplinary field that has not come to the fore in our country but has been developing rapidly in the West for the last 15-20 years. Grounding on the experiments of psychology which involves East-West comparisons, experimental philosophy movement investigates whether similar differences occur in the field of philosophy; stating that the results reached by the methods that traditional armchair philosophy has applied for centuries are not reliable because the intuitions on which they are based can vary according to many factors such as culture, socioeconomic status, gender, age, demographic structure. Experimental philosophy, which was a radical opposition to the entire history and theories of philosophy at first, began to be seen as a way to strengthen traditional philosophy with experimental methods by new research after a while. The recent experimental philosophy, which is also known as the positive program, has taken a restrictive identity which makes room for intuitions but suggests to question the reliability of them and proceed only with the reliable ones. The area of experimental philosophy allows researching very different elements together with many other disciplines however, this feature of it causes some uncertainties as well. Yet, rapidly increasing number of studies seems to be able to eliminate this confusion with their significant findings. Turkey is a country that can present an important opportunity for the field with its geopolitical and cultural position; in this regard, introducing experimental philosophy in Turkey and providing basis for experimental researches in this field deals great significance.

Keywords: Experimental Philosophy, Traditional Philosophy, Analytical Philosophy, Intuition, Dilemma.

Kaynakça

- Alexander, J. (2012). *Experimental Philosophy: An Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Alexander, J., & Weinberg, J. M. (2007). Analytic Epistemology and Experimental Philosophy. *Philosophy Compass*, 2(1), 56-80.
- Alexander, J., Mallon, R., & Weinberg, J. M. (2014). Accentuate the Negative. J. Knobe, & S. Nichols (Dü) içinde, *Experimental Philosophy Volume 2* (s. 31-50). New York: Oxford University Press.
- Buckwalter, W., & Stich, S. (2014). Gender and Philosophical Intuition. J. Knobe, & S. Nichols (Dü) içinde, *Experimental Philosophy Volume 2* (s. 307-346). New York: Oxford University Press.
- Burge, T. (1979). Individualism and the Mental. *Midwest Studies in Philosophy*, 4, 73-121.
- Chisholm, R. (1966). *Theory of Knowledge*. New Jersey: Prentice Hall.
- Chudnoff, E. (2013). *Intuition*. London: Oxford University Press.
- Cokely, E. T., & Feltz, A. (2009). Adaptive Variation in Judgment and Philosophical Intuition. *Consciousness and Cognition*, 18, 356-358.
- Colaço, D., Buckwalter, W., Stich, S., & Machery, E. (2014). Epistemic Intuitions in Fake-barn Thought Experiments. *Episteme*, 11, 199-212.
- David Rose, D. D. (2013). In Defense of a Broad Conception of Experimental Philosophy. *Metaphilosophy*, 44(4), 512-532.
- Dural Özer, Ö. (2019). A dual process model for incompatibilist and compatibilist folk intuitions: An experimental philosophical approach to moral responsibility and determinism (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fischer, E., & Collins, J. (2015). Rationalism And Naturalism In The Age of Experimental Philosophy. E. Fischer, & J. Collins (Dü) içinde, *Experimental Philosophy, Rationalism, and Naturalism: Rethinking Philosophical Method* (s. 3-33). New York: Routledge.
- Foot, P. (2002). The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect. P. Foot içinde, *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy* (s. 19-32). New York: Oxford University Press.
- Gettier, E. L. (1963). Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23(6), 121-123.
- Goldman, A. I. (1976). Discrimination and Perceptual Knowledge. *The Journal of Philosophy*, 73(20), 771-791.
- Gökel, N. (2019). Betimlemeci Ve Nedensel Kuram Arasında: Düşüncelerin Dile Getirilmesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(28), 345-368.
- Greene, J. (2003). From Neural 'Is' to Moral 'Ought': What are the Moral Implications of Neuroscientific Moral Psychology? *Nature Reviews Neuroscience*, 4(10), 846-849.

- Greene, J. D., Cushman, F. A., Stewart, L. E., Lowenberg, K., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2009). Pushing Moral Buttons: The Interaction between Personal Force and Intention in Moral Judgement. *Cognitive*, 111(3), 364-371.
- Greene, J., & Haidt, J. (2002). How (and Where) Does Moral Judgment Work? . *Trends in Cognitive Sciences*, 517-523.
- Greene, J., & Young, L. (2020). The Cognitive Neuroscience of Moral Judgment and Decision-Making. *The Cognitive Neurosciences*, 1005-1015.
- Greene, J., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2004). The Neural Bases of Cognitive Conflict and Control in Moral Judgment. *Neuron*, 44(2), 389-400.
- Haidt, J., Koller, S. H., & Dias, M. G. (1993). Affect, Culture, and Morality, or Is It Wrong to Eat Your Dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 613-628.
- Knobe, J. (2003). Intentional Action and Side-Effects in Ordinary Language. *Analysis*, 63, 190-193.
- Knobe, J. (2007). Experimental Philosophy. *Philosophy Compass*, 2(1), 81-92.
- Knobe, J. (2016). Experimental Philosophy is Cognitive Science. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy* (s. 37-52). Oxford: Blackwell.
- Knobe, J., & Nichols, S. (2008). An Experimental Philosophy Manifesto. J. Knobe, & S. Nichols (Dü) içinde, *Experimental Philosophy* (s. 3-14). New York: Oxford University Press.
- Knobe, J., & Nichols, S. (2017). Experimental Philosophy. (E. N. Zalta, Dü.) *he Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2017 Edition)*. 03 19, 2022 tarihinde <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/experimental-philosophy/> adresinden alındı
- Kornblith, H. (1998). The Role of Intuitions in Philosophical Inquiry. M. R. DePaul, & W. Ramsey (Dü) içinde, *Rethinking Intuition: The Psychology of Intuition and Its Role in Philosophical Inquiry* (s. 129-141). Lanham: Rowman & Littlefield.
- Kornblith, H. (2015). Naturalistic Defenses of Intuition. E. Fischer, & J. Collins (Dü) içinde, *Experimental Philosophy, Rationalism, and Naturalism* (s. 151-168). New York: Routledge.
- Kripke, S. (1980). *Naming and Necessity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lehrer, K. (1990). *Theory of Knowledge*, . Boulder, CO.: Westview Press.
- Livengood, J., & Machery, E. (2007). The Folk Probably Don't Think What You Think They Think: Experiments on Causation by Absence. *Midwest Studies in Philosophy*, 31, 107-127.
- Machery, E. (2012). Expertise and Intuitions about Reference. *Theoria*, 27, 37-54.
- Machery, E. (2015). The Illusion of Expertise. E. Fischer, & J. Collins (Dü) içinde,

Experimental Philosophy, Rationalism, and Naturalism : Rethinking Philosophical Method (s. 188-203). New York: Routledge.

- Machery, E., Mallon, R., Nichols, S., & Stich, S. P. (2004). Semantics, Cross-Cultural Style. *Cognition*, 92(3), B1-B19. 04 04, 2022 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010027703002087> adresinden alındı
- Michaelson, E., & Reimer, M. (2019). Reference. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 04 15, 2022 tarihinde <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/reference/> adresinden alındı
- Milgram, S. (1963). Behavioral Study of Obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378. doi:<https://doi.org/10.1037/h0040525>
- Mortensen, K., & Nagel, J. (2016). Armchair-Friendly Experimental Philosophy. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy* (s. 53-70). Oxford: Blackwell.
- Nadelhoffer, T., & Nahmias, E. (2007). The Past and Future of Experimental Philosophy. *Philosophical Explorations*, 10(2), 123-149.
- Nado, J. (2015). Philosophical Expertise and Scientific Expertise. *Philosophical Psychology*, 28(7), 1026-1044.
- Nanay, B. (2015). Experimental Philosophy and Naturalism. E. Fischer, & John Collins (Dü) içinde, *Experimental Philosophy, Rationalism, and Naturalism* (s. 222-239). New York: Routledge.
- Nichols, S., & Knobe, J. (2007). Moral responsibility and Determinism: The Cognitive Science of Folk Intuitions. *Nous*, 41, 663-685.
- Nichols, S., Stich, S., & Weinberg, J. M. (2012). Meta-Skepticism: Meditations in Ethno-Epistemology. S. Stich (Dü.) içinde, *Collected Papers, Volume 2: Knowledge, Rationality, and Morality, 1978-2010* (s. 224-246). New York: Oxford University Press.
- Nicoli, S. M. (2016). *The Role of Intuitions in Philosophical Methodology*. London: Palgrave Macmillan.
- Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I., & Norenzayan, A. (2001). Culture and Systems of Thought: Holistic Versus Analytic Cognition. *Psychological Review*, 108(2), 291-310.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Plakias, A. (2015). Experimental Philosophy. *Oxford Handbooks Online*.
- Prinz, J. J. (2008). Empirical Philosophy and Experimental Philosophy. J. Knobe, & S. Nichols (Dü) içinde, *Experimental Philosophy* (s. 189-208). New York: Oxford University Press.
- Pust, J. (2019). Intuition. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Summer 2019 Edition). 04 07, 2022 tarihinde <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/intuition/> adresinden alındı
- Putnam, H. (1975). The Meaning of 'Meaning'. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, 7, 131-193.

- Rose, D., & Danks, D. (2013). In Defense Of A Broad Conception Of Experimental Philosophy. *Metaphilosophy*, 44(4), 512-532.
- Schnall, S., Haidt, J., Clore, G. L., & Jordan, A. H. (2008). Disgust as Embodied Moral Judgement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1096-1109.
- Schwitzgebel, E., & Cushman, F. (2014). Expertise in Moral Reasoning? Order Effects on Moral Judgment in Professional Philosophers and Non-Philosophers. J. Knobe, & S. Nichols (Dü) içinde, *Experimental Philosophy Volume 2* (s. 347-365). New York: Oxford University Press.
- Sosa, E. (2007). Experimental Philosophy and Philosophical Intuition. *Philosophical Studies*, 132, 99-107.
- Stich, S. (2009). Reply to Sosa. D. Murphy, & M. Bishop (Dü) içinde, *Stich and his Critics* (s. 228-236). Malden MA: Blackwell.
- Stich, S., & Tobia, K. P. (2016). Experimental Philosophy and the Philosophical Tradition. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy* (s. 5-21). Wiley.
- Swain, S., Alexander, J., & Weinberg, J. M. (2008). The Instability of Philosophical Intuitions: Running Hot and Cold on Truetemp. *Philosophy and Phenomenological Research*, 76, 138-155.
- Sytsma, J. (2017). Two Origin Stories for Experimental Philosophy. *Teorema: Revista Internacional de Filosofía*, 36(3), 23-43.
- Sytsma, J., & Buckwalter, W. (2016). Introduction. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Thomson, J. J. (1985). The Trolley Problem. *The Yale Law Journal*, 94(6), 1395-1415.
- Ünlüsoy, A. (2019). Felsefedeki Metodolojik Bir Yaklaşım Olarak Deneysel Felsefe Akımının Yargı Analizlerinin Epistemik Değeri. *Kaygı*(18), 391-417.
- Weigel, C. (2011). Distance, Anger, Freedom: An Account of the Role of Abstraction in Compatibilist and Incompatibilist Intuitions. *Philosophical Psychology*, 24, 803-823.
- Weinberg, J. M. (2016). Going Positive by Going Negative: On Keeping Φ Relevant and Dangerous. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy* (s. 71-86). Oxford: Blackwell.
- Weinberg, J. M., Alexander, J., Gonnerman, C., & Reuter, S. (2012). Restrictionism and Reflection. *The Monist*, 95, 200-222.
- Weinberg, J. M., Nichols, S., & Stich, S. (2001). Normativity and Epistemic Intuitions. *Philosophical Topics*, 29(1-2), 429-460.
- Williamson, T. (2016). Philosophical Criticisms of Experimental Philosophy. J. Sytsma, & W. Buckwalter (Dü) içinde, *A Companion to Experimental Philosophy* (s. 22-36). Wiley.